

הערות בהלכות תלמוד תורה

פרק א' הלכה א'-ב'

אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה, שני' ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וכו' כשם שאדם חייב ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שני' והודעתם לבניך ולבני בניך, ולא בנו ובן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו, שני' ושננתם לבניך, מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך, שהתלמידים קרויין בנים שני' ויצאו בני הנביאים.

וכתב הרמב"ם בסה"מ (מ"ע י"א), וז"ל, "המצוה הי"א היא שצונו ללמוד חכמת התורה וללמדה, וזה הוא שנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו ושננתם לבניך. ולשון ספרי לבניך אלו תלמידך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר ויצאו בני הנביאים. ושם נאמר ושננתם שיהו מחודדין בתוך פיך כשאתם שואלך דבר לא תהא מגמגם לו אלא אמור לו מיד. וכבר נכפל הציווי הזה פעמים רבות, ולמדתם ועשיתם, למען ילמדון וכו'". וקשה, מדוע השמיט הרמב"ם את חיוב האב ללמד את בנו (מקרא ד"ולמדתם אותם את בניכם") ובן בנו (מקרא ד"והודעתם לבניך ולבני בניך"), הנוכרים בריש הל' ת"ת.¹

והנה, בהמשך דבריו בהל' ב' כתב, וז"ל, "אם כן למה נצטוה על בנו ובן בנו, להקדים בנו לבן בנו ובן לבן חבירו", ובהל' ג', "וחייב לשכור מלמד לבנו וללמדו, ואינו חייב ללמד בן חבירו אלא בחנם". ובכס"מ ביאר דהל' ג' הוא המשך לתירוץ קושייתו בהל' ב' "להקדים בנו לבן בנו ובן לבן חבירו", דמלבד חילוק בנו ובן לבן חבירו בדין הקדמה עוד חלוקין הן

---

¹ ובספר החינוך (מצוה תי"ט) כתב בריש דבריו כמעט מלה במלה כלשון הרמב"ם, וכשהביא את הא ד"נכפלה מצוה זו במקומות רבים" אכן הוסיף קרא ד"ולמדתם אותם את בניכם". ובהערות הגר"ח העליר לסה"מ (מס' 4) כתב דבמקור הערבי הנדפס ג"כ הובא פס' זה.

בדין השכרת מלמד לבנו ובן בנו מעל בן חבירו. אכן, יל"ע בחילוק השני, דלכאורה החיוב לשכור מלמד לבנו ובן בנו נובע ממה שחייב להוציא ממון על קיום המצוה, וא"כ מ"ש חיוב הלימוד לבן חבירו דלית ביה חיוב הוצאת דמים.

בישוב קושיא זו כתב הקרית ספר (פ"א מהל' ת"ת מצוה י"ב), וז"ל, "וחייב לשכור מלמד לבנו, ונראה שהוא הדין לבן בנו דבני בנים הרי הן כבנים, אבל אינו חייב לשכור מלמד לבן אחרים, כי חיוב לשכור מלמד לבנו הוא מולמדתם אותם את בניכם ומוהודעתם לבניך ולבני בניך והוא עשה וכפינן עליה כמה דכפינן לעשות סוכה או מצוה אחרת, אבל חיוב לימוד בן חברו הוא מפסוק ושננתם לבניך, ומשמע שיהיו מחודדין בתוך פיו כשאדם שואל דבר אל תגמגם בו אלא אמור לו מיד וזהו ללמד הוא עצמו לאחרים לא לשכור לו מלמד". והיינו, דחילק בין החיוב ללמד לבנו ובן בנו, דנפק"ל מקראי ד"ולמדתם אותם את בניכם" ו"והודעתם לבניך ולבני בניך" לבין החיוב ללמד לתלמידים, דנפק"ל מקרא ד"ושננתם לבניך", שדרשוהו חז"ל "שיהו ד"ת מחודדים בפין". ויל"ע בביאור חילוק זה, דהיכי חזינן בפסוקים אלו רמז לגדר חיובן כמצוה שידאג שילמד אף ע"י אחרים או שילמד בעצמו.

ובביאור הדברים יש להקדים במה שיש לעיין בעצם דרשת חז"ל (קדושין ל' ע"א) ד"ושננתם – שיהו דברי תורה מחודדים בפין, שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד", דלכאורה קשה היאך שייך לדרוש כן, הא כתיב "ושננתם לבניך", דה"שינון" הוא לבנים ולא לעצמו. אמנם י"ל דהביאור בזה הוא דדרשת חז"ל באה ללמד דתכלית הלימוד לתלמידים הוא כדי שהמלמד בעצמו יתעלה בלימוד דידיה. ודרשת חז"ל מתפרשת הכי – תלמד תורה לתלמידים כדי שתבוא לידי כך שיהו ד"ת מחודדים בפין, וכדברי הרמב"ם בפ"ה מהל' ת"ת הי"ג, "התלמידים מוסיפין חכמת הרב ומרחיבין לבו, אמרו חכמים הרבה חכמה למדתי מחבירי יתר מרבתי ומתלמידי יתר מכולם, וכשם שעץ קטן מדליק את הגדול כך תלמיד קטן מחדד את הרב עד שיוציא ממנו בשאלותיו חכמה מפוארה".²

² שוב מצאתי שהביאו כן בכ"מ בשם הגרי"ז זצ"ל, בהוסיפו דעפ"ו יתבאר למה דרשו חז"ל ד"בנים" ר"ל "תלמידים" דוקא בקרא ד"ושננתם" (הל' ב'), ואילו קרא ד"ולמדתם" פירושו כפשוטו, דמייירי בבנים ממש (הל' א'), כי החידוד נעשה ע"י לימוד התלמידים ולא ע"י לימוד הבנים.

ולפ"ז י"ל דהיינו ג"כ ביאור החילוק הנד' בקרי"ס בהבדל המקורות בין החיוב ללמד לבניו ובניו לחיוב ללמד לתלמידיו. והיינו, דקראי ד"ולמדתם אותם את בניכם" ו"והודעתם לבניך ולבני בניך" מחייבים בלימוד התורה לבנים כפשוטו, שידאג לכך שבניו ובניו ילמדו תורה, ואשר ע"כ יש חיוב להוציא ממון עליה ככל שאר המצוות. לעומת כן, דרשת חז"ל בקרא ד"ושננתם לבניך – שיהו ד"ת מחודדים בפין" מורה על כך שתכלית הלימוד לתלמידים היא לתועלת הרב, ואשר ע"כ לא יתקיים חיוב זה אא"כ הוא בעצמו ילמד.

ומעתה נשוב לבאר את השמטת הרמב"ם לחיוב הלימוד לבנים ובני בנים בסה"מ. בריש הל' ת"ת כתב, וז"ל, "הל' ת"ת, יש בכללן שתי מ"ע, ראשונה ללמוד תורה, שנייה לכבד מלמדיה ויודעיה". ומשמע דמצות ת"ת היא מצוה ללמוד התורה לעצמו. ולפ"ז י"ל דמה"ט הזכיר בסה"מ את החיוב ללמד לתלמידים, בהזכרת דרשת חז"ל "שיהו ד"ת מחודדים בפין", דהא עיקרו הוא ללימוד עצמו וזהו עצם מצות ת"ת, והשמיט את חיוב ללמד לבניו ובניו, דהא עיקרו הוא ללימוד עצמו.

ונראה שהדברים מדוייקים המה בלשון הרמב"ם שם בהל' ב', "כשם שאדם חייב ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שני' והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו ובן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו, שני' ושננתם לבניך, מפני שמועה למדו בניך אלו תלמידך וכו'". ויש לדייק דחלוקין החיוב ללמד את בנו ובן בנו מן החיוב ללמד תלמידים, דהא התחיל "כשם שאדם חייב ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו", דמשמע דיסוד חיובן שוה, ואילו בחיוב ללמד לתלמידים כתב רק "ולא בנו ובן בנו בלבד וכו'", דאינו "כשם" שחייב בהן אלא חיוב נפרד ללמד. ועוד מדוייק כן ממש"כ "כשם שאדם חייב ללמד את בנו וכו'", וכשהזכיר את החיוב ללמד תלמידים שינה את לשונו וכתב "מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים". ונראה דשינוי לשונו בא להדגיש את החילוק הנזכר, דהחיוב ללמד את בנו ובן בנו הוא לכל "אדם בישראל", דכל א' מחוייב לדאוג שילמדו בנו ובן בנו, ואילו החיוב ללמד תלמידים הוא דוקא ל"חכמי ישראל", לתועלת הלומדי תורה ולהשלמת לימודם.

אכן, יל"ע לפ"ז בקושיית הרמב"ם בסוף הל' ב', "אם כן למה נצטוו על בנו ובן בנו", ותירוצו, "להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לבן חברו", שהרי בהלכה זו גופא חילק בין ב' חיובים אלו, וכיון שהחיוב ללמד תלמידים הוא

דוקא בחכם, א"כ שפיר צריכינן חיוב ללמד את בניו לאבות שאינן "חכמים". ומצאתי דבשלחן ערוך הרב (קו"א סק"א) עמד בזה ותירץ דדין הקדימה שהזכיר הרמב"ם בהל' ב' הוא באמת לחכמים בלבד, שחייבים ללמד תלמידים מלבד בניהן ובני בניהן, וחיוב שכירות מלמד לבנו הנזכר בהל' ג' הוא אף לאבות שאינן חכמים.

פרק א' הלכה ג'

מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שני' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה, מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד.

מקור דבריו הוא מהא דאיתא בקדושין כ"ט ע"ב, "והיכא דלא אגמריה אבוה מיחייב איהו למיגמר נפשיה דכתיב ולמדתם". ויל"ע האם והאיך שונה חיוב זה מהנזכר בהל' ח', "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, אפילו עני המחזור על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שני' והגית בו יומם ולילה". ואין לומר דמצוה בפנ"ע היא לבן שלא למדו אביו, דהא לא מנה הרמב"ם בסה"מ אלא מצוה א' לת"ת. וא"כ ממה דאיתיה לגזה"כ בפנ"ע לחיוב הבן היכא דלא אגמריה אביו משמע דקיום מיוחד הוא.

ונראה דחידש הרמב"ם בהל' זו דמלבד קיום מצות ת"ת הכללי הנלמד מקרא ד"והגית" ישנו עוד קיום כהכשר למעשה, עי"ז שילמוד את הלכות המצוות קודם עשייתן. ומה"ט הביא הרמב"ם קרא ד"ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" לחיוב זה, דכיון דעיקר חיובו אינו אלא מחמת ידיעת המצוות ע"מ לעשותם ממילא ליכא למיפקיה מקרא ד"והגית בו יומם ולילה", אשר אין לו שייכות מיוחדת לידיעת הלכות המצוות. וכע"ז יוצא מדברי הכס"מ שם, שהק' על מש"כ הרמב"ם "וכן אתה מוצא בכל מקום וכו'", דמהי השייכות שבין זה למש"כ מעיקרא, דנימא ביה "וכן", ותירץ, "ויש ליישב דהכי קאמר, אע"פ שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו, ותדע שהוא מצווה בכך שהרי מצינו בכל מקום קודם התלמוד למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה, ומאחר שהוא חייב לעשות חייב הוא ללמוד". והיינו, דכונת הרמב"ם בזה היא דדוקא מחמת חיוב המצוות הוא דאיתיה לקיום מצות ת"ת זה.

אכן, יל"ע אם חיוב זה הנלמד מקרא ד"ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" מהוה קיום במצות ת"ת או דעיקרו הוא מדין קיום המצוות כהלכותן. ונראה דיש להוכיח דהו"ל קיום במצות ת"ת ממש"כ הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע י"א), וז"ל, "המצוה הי"א היא שצונו ללמוד חכמת התורה וללמדה, וזה הוא שנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו ושננתם לבניך וכו' וכבר נכפל הצינוי הזה פעמים רבות, ולמדתם ועשייתם, למען ילמדוין". "ולמדתם ועשייתם" ליתא במקרא, אמנם נזכר הוא ביבמות ק"ט ע"ב, "אלא כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה, הא נמי פשיטא, אלא דאפילו תורה אין לו, מאי טעמא, אמר רב פפא אמר קרא ולמדתם ועשייתם, כל שישנו בעשייה ישנו בלמידה כל שאינו בעשייה אינו בלמידה", וביארו המפרשים דהכונה בזה היא לקרא ד"ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם". ונמצא לפ"ז דחובת לימוד זו אכן מהוה קיום במצות ת"ת, ואשר על כן הביא הרמב"ם קרא ד"ולמדתם ועשייתם" בביאור מצות ת"ת בסה"מ.

והנה, מצינו דוגמת לימוד כי האי בנשים, אשר רק בלימוד הלכות המצוות השייכות להן בלבד הוא דנתחייבו, וכמ"ש בשו"ע הרב (פ"א מהל' ת"ת הי"ד), "ומכל מקום גם הנשים חייבות ללמוד הלכות הצריכות להן לידע אותן כמו דיני נדה וטבילה ומליחה ואיסור יחוד וכיוצא בהם וכל מ"ע שאין הזמן גרמא וכל מצות ל"ת של תורה ושל דברי סופרים שהן מוזהרות בהן כאנשים", והוא עפ"מ"ש"כ בהקדמה לסמ"ק.

ובבית יוסף (סו"ס מ"ז) הביא מהאגור בשם המהרי"ל (עי' שו"ת מהרי"ל סי' מ"ה), "דנשים מברכות ברכת התורה אע"פ שאינן חייבות ולא עוד אלא שהמלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות (סוטה כ' ע"א) זהו בתורה שבעל פה אבל לא תורה שבכתב, ואע"פ שלשון ברכת לעסוק בדברי תורה משמע תורה שבעל פה מ"מ אין לשנות מטבע הברכות, ועוד כי הן מברכות על קריאת הקרבנות ותפלה כנגד קרבנות תקנום (ברכות כ"ו ע"ב) והן חייבות בתפלה (שם כ' ע"ב), ואם כן חייבות ג"כ בקריאת העולה והקרבנות וכ"ש לדברי סמ"ק שכתב שנשים חייבות ללמוד הדינים השייכין להן". וממה שהביא בסוף דבריו את ה"כל שכן" משיטת הסמ"ק משמע דחובת לימוד זו היא קיום במצות ת"ת, ומה"ט הוי טעם לכללן בברכה"ת.

ובשאלת אריה (סי' ל"ה) הקשה על מה שפטר הרמב"ם את הנשים ממצות כתיבת ס"ת אע"פ שהן בכלל מצות תלמודה ע"י לימוד הלכות המצוות השייכות להן. ובשו"ת בית הלוי (סי' ו') חלק עליו והוכיח מכ"מ דחובת לימוד

הנשים בהלכות המצוות השייכות להן אינה מהווה קיום במצות ת"ת, וע"כ ביאר דברי האגור בשם הסמ"ק מוסבים הם על הקושיא הראשונה, דהיינו על הא דאיתא ד"כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות", וכונתו היא דנשים מברכות ברכה"ת אע"פ שהן פטורות ממצות הלימוד, מידי דהוה אשאר מ"ע שהז"ג, אלא דס"ד דתורה שאני משום דאית בה איסור, ולזה קמ"ל האגור דאעפ"כ יכולות לברך מן הטעמים שהזכיר ומכל שכן דלשיטת הסמ"ק חייבות ללמוד את הדינים השייכות להן.

אכן, קשה לומר כן בדעת השו"ע, אשר שיטתו בכ"מ היא דנשים אינן מברכות על מ"ע שהז"ג, ואעפ"כ כתב (סי' מ"ז, סי"ד), "נשים מברכות ברכת התורה". וגם מביאור הגר"א שם (סקי"ח) מבואר דהבין את כונת האגור כפשוטו, דאיכא מצות ת"ת לנשים, דהא כתב, "עיינ מ"א (סקי"ד) בשם אגור, ודבריהם דחויין מכמה פנים, וקרא צווה ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם, האיך תאמר וצונו, ונתן לנו. אלא העיקר על פי מה שכתבו תוס' (קדושין ל"א ע"א ד"ה דלא) ושאר פוסקים דנשים מברכות על כל מ"ע שהז"ג, וכמ"ש לעיל סי' י"ז ס"ב (סק"ה), ואף דקיי"ל (סוטה כ"ו ע"א) כאלו מלמדה תפלות, דווקא בתורה שבע"פ, כמ"ש ביו"ד סי' רמ"ו ס"ו". ומבואר דנקט דכונת האגור היא דאכן ישנו קיום במצות ת"ת לנשים ע"י לימוד הלכות המצוות השייכות להן, וע"ז חלק עליו וס"ל דמחוייבות בת"ת ומברכות רק משום דלא גרע מצות ת"ת משאר מ"ע שהז"ג.

עכ"פ נראה דיש להוסיף סמך לשיטות הגר"א ובית הלוי מדברינו הנ"ל בדעת הרמב"ם, דלפי משנת משמעות דבריו בסה"מ היא דבאמת ישנו קיום מיוחד במצות ת"ת בלימוד הלכות המצוות, ובסוף דבריו שם כתב, "ונשים אין חייבות בה מאמרו בה ולמדתם אותם את בניכם ואמרו בניכם ולא בנותיכם, כמו שהתבאר בגמרא קדושין", אשר מבואר דהגם דלאנשים ישנו קיום מיוחד במצות ת"ת ע"י לימוד הלכות המצוות, אין לנשים קיום במצות ת"ת בכלל.

אמנם לפי דברינו מסתבר דאף מי שלמדו אביו יהיה בכלל קיום זה דת"ת ע"י לימוד הלכות המצוות, וכ"מ מסתימת לשון הרמב"ם בסה"מ, וא"כ צ"ע אמאי יחד הרמב"ם חיוב זה דוקא למי שלא למדו אביו. והנראה בזה הוא ע"פ מה שהביא הג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל באמת ליעקב עה"ת (דברים ו', ז') מהצמח צדק דקטן אכן חייב במצות ת"ת, והוכיח כן הג"ר יעקב זצ"ל מלשון הרמב"ם הנ"ל, שכתב דקטן שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו "כשיכיר" ולא הזכיר דחייב "כשיגדל", אשר שונה מלשונו בפ"א מהל' מילה ה"ב,

”נתעלם מב”ד ולא מלו אותו כשיגדל הוא חייב למול את עצמו”, ובפי”א מהל’ בכורים ה”ב, ”עבר האב ולא פדהו חייב לפדות את עצמו כשיגדל”. ועפ”ז ביאר גם את המשך לשונו שם, ”וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה וכו’”, שהיה קשה לרמב”ם איך אפשר להטיל על הקטן חובת לימוד, ולזה תירץ דכיון דתיכף כשיגדל יתחייב במעשה צריכים אנו לחייבו בתלמוד קודם גדלותו, ומי שיש לו אב הטילה התורה חיוב זה עליו אבל מי שלא לימדו אביו ע”כ חייב הוא ללמד את עצמו אף בקטנותו. וביאר דאע”פ שאין קיום מצוה חיובית כשהבן עושה כן, דהא קטן לאו בר חיובא הוא, מ”מ רצון ה’ מתקיים ע”י לימודו.³ ולפ”ז י”ל דאע”ג דקיום זה דמצות ת”ת ע”י לימוד הלכות המצות הנלמד מקרא ד”ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם” שייך אף לאנשים שלמדם אביהם, מ”מ ייחדו הרמב”ם להלכה זו ללמד דאף הקטן בקטנותו הינו בכלל הלכה זו (בתור קיום רצון ה’). היכא שלא למדו אביו.

פרק א’ הלכה ו’

מאימתי מתחיל אביו ללמדו תורה, משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה מורשה וגו’ ופסוק ראשון מפרשת שמע, ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע, לפי בריו, מוליכו אצל מלמד תינוקות.

מקור דבריו הוא מהא דאיתא בסוכה מ”ב ע”א, ”ת”ר קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין, יודע לדבר אביו לומדו תורה וק”ש, תורה מאי היא א”ר המנונא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ק”ש מאי היא פסוק ראשון”. ובפשטות משמע דישנן ב’ קיומי חינוך חלוקין בהא ד”תורה” ו”ק”ש”, ולכל א’ ישנו פסוק מיוחד שצריך האב ללמד למצות חינוך דידיה. אכן, מדברי הרמב”ם משמע דאף חיוב האב

³ אכן, בשו”ע הרב (פ”ב מהל’ ת”ת ה”א) ועבודת המלך נקטו דלשון ”משיכיר” לעולם ר”ל ”כשיגדל”, ע”ש. ובאמת ליעקב (שם) התקשה בלשון הרמב”ם בריש הל’ ת”ת, ”נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה”, אמנם יש להעיר דבנוסח מהדורת פרנקל הרי הושמט מלת ”וקטנים”, וא”ש. ובנוגע לעצם חידושו יש להשוות את מש”כ כמה מגדולי האחרונים כביאור מה דס”ל לכמה מן הראשונים דמצות חינוך רמיא אקטן הגם דקטנים לאו בני חיובא נינהו, דר”ל דכיון שתיקנו כן חכמים ואנו יודעים שהסכימה דעתן לדעת המקום, ממילא חייב לעשות כדבריהם, שכן הוא רצון ה’ – עי’ בקונטרס דברי סופרים (סי’ א’, אות י”ד-ט”ו) להג”ר אלחנן זצ”ל, שו”ת מנחת שלמה ח”ג (סי’ פ”ב) וחידושי רבי ראובן על סוכה (סי’ ב’, אות ג’).

ללמד את בנו פסוק ראשון דק"ש אינו מדין חינוך לק"ש או קבלת עומ"ש, אלא מדין חינוך למצות ת"ת.

בביאור מה דנקט הרמב"ם דחובת לימוד הפסוק ראשון דק"ש לבנו אינו מדין חינוך לק"ש אלא לת"ת נראה לומר ע"פ משמעות דבריו בפ"א מהל' ק"ש ה"ב, דליכא קיום מצות ק"ש אא"כ יקרא את כל ג' הפרשיות, אשר נמצא לפי המבואר בדברי הראשונים דמצות חינוך אינה מתקיימת אלא היכא שהקטן עושה את המצוה כהלכתה, דאינו מקיים מצות חינוך בלימוד פסוק ראשון דק"ש בלבד.⁴ אמנם אכתי קשה לפ"ז האיך יוצא האב י"ח הלימוד לבנו אם איירי בכך "המתחיל לדבר", אשר לכאורה אין בכחו להבין את פירוש הפסוק, ואמאי לא נקבע במקום זה גיל החינוך ללימוד בעת אשר מבין הבן.⁵

והנראה בזה הוא דהנה כתב בשו"ע הרב (פ"ב מהל' ת"ת הי"ב-י"ג), "אך אם מוציא בשפתיו אע"פ שאינו מבין אפילו פירוש המלות מפני שהוא עם הארץ הרי זה מקיים מצות ולמדתם וכו' במה דברים אמורים, בתורה שבכתב, אבל בתורה שבע"פ אם אינו מבין הפירוש אינו נחשב לימוד כלל". וכיון הגרי"ד זצ"ל לדברים הללו בשעורים לזא"מ ח"א (עמ' קע"ח-ק"פ), והביא לכך כמה וכמה ראיות, דשאני תושב"כ מתושבע"פ בזה דבתושב"כ ישנו קיום אף כשאינו מבין משא"כ בתושבע"פ, ע"ש.⁶ ולפ"ז יתיישבו גם דברי הרמב"ם הנ"ל,

⁴ הראב"ה (סי' תרפ"ג), מרדכי (סי' תשס"ג) והגה"מ (פ"ז מהל' לולב הי"ט) הביאו מן הירושלמי (דליתא לפנינו), "יודע לנענע חייב בלולב, לא סוף דבר לנענע אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד כשורה ומנענע, יודע להתעטף בציצית אביו לוקח לו טלית, לא סוף דבר להתעטף אלא להשליך שתי כנפות לאחוריו ושתי כנפות לפניו ואוחז בציצית כשורה בשעת ק"ש". וע"ע בחידושי הריטב"א לסוכה ב' ע"ב (ד"ה אר"י), ובפירוש רש"י לברכות כ' ע"א (ד"ה קטנים). וכבר הרבו האחרונים לייסד כן, עי' לדוגמא בטורי אבן בחגיגה ו' ע"א (ד"ה איזהו קטן, ד"ה שנאמר וד"ה והא), ביכורי יעקב (סי' תרנ"ז סק"ג), ביאור הלכה (שם, ד"ה כדי), חידושי הגרי"ד לערכין (ב' ע"ב) ורשימות שיעורי הגרי"ד לסוכה (מ"ב ע"א).

⁵ ומצאתי שכיונתי בדברים הראשונים למש"כ ברשימות שיעורי הגרי"ד (שם), וכישוב מה דיוצא אף שהבן אינו מבין חידוש הגרי"ד זצ"ל דבזה אכן שאני המצוה דאורייתא דת"ת לבנו משאר דיני חינוך דרבנן, דל"ב לה קיום המצוה כהלכתה, אמנם סתם ולא פירש טעם הדבר. ובפרט קשה לחלק כן לפי מה שחידש המשך חכמה (בראשית י"ח, י"ט), דמצות חינוך נקבעה בדוגמת מצות תלמוד תורה לבנים, ומה"ט נפטרו הימנה הנשים, ע"ש.

⁶ ועי' במגן אברהם (סי' נ', סק"ב), דמשמע מדבריו שאף בתושב"כ ליכא קיום כשאנו מבין, ודוקא בתפלה הוא דיוצא י"ח אף כשאנו מבין. וע"ע בגבורות ה' (פס"ב) למהר"ל, שהעלה לאידך גיסא, שאף בתושבע"פ ישנו קיום כשאנו מבין.

דבלימוד פסוק ראשון דק"ש לקטן המתחיל לדבר, אף שאינו מביין את פירוש המלות יוצא י"ח, דהא אף בגדול ישנו קיום בתורה שבכתב באינו מביין.

פרק ג' הלכה ה'

תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואח"כ על שאר מעשיו. לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

איתא בהוריות י' ע"ב, "אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק הרשע זכה ויצתה ממנו רות". והנה, איתא בברכות י"ז ע"א, "מרגלא בפומיה דרבא, תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, לעושים [נ"א ללומדיהם] לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא". ואיתא עוד בתענית ז' ע"א, "תניא היה ר' בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים וכו' וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות". ועמדו התוס' בכ"מ בסתירת המימרות וכתבו שיש לחלק בין הלומד ע"מ שיכבדוהו אחרים, דבכה"ג אמרי' "מתוך שלא לשמה בא לשמה", לבין הלומד ע"מ לקנטר, דבכה"ג אמרי' "נוח לו שלא נברא" ו"נעשית לו סם המות". ולפ"ז הק' המהרש"א על ראיית הגמ' מבלק, שהרי תכלית מעשי בלק בהקרבת הקרבנות היתה לקלל את בני ישראל, ואין לך עושה לקנטר גדול מזה.

והנראה בזה הוא דיש לדקדק דב' המאמרים דאיירו בגנות העשייה שלא לשמה כדי לקנטר הם דוקא בלימוד התורה, אבל לא בעשיית המצוות. וי"ל דדוקא בת"ת הוא דאמרינן דאינו ראוי לעסוק בה שלא לשמה כדי לקנטר, ואילו בעשיית המצוות אמרי' דראוי לעסוק בהן אף שלא לשמה כדי לקנטר.⁷

⁷ תירוק זה תהני לפי"מ שחילקו התוס' כנ"ל בכ"מ, אך לא דרך שחילקו בסוטה כ"ב ע"ב (ד"ה לעולם) בין העוסק שלא לשמה מחמת יראת העונש או אהבת הפרס לבין הא דברכות, שהוא "אינו עוסק בתורה כדי לקיים לא מאהבה ולא מיראה אלא להוסיף על חטאתו פשע, שעתה שגגות נעשו לו זדונות, שאע"פ שידע שעובר לא מנע מכל תאות לבו". ודוגמת הצד המותר הביאו מהא דבלק, וביארו, "גם הוא נתכוין להנאתו שהעלה קרבן לשם השלמים חפציו בשכרו

ובביאור הסברא לחלק כן יש להקדים בדברי הרמב"ם בפ"ג מהל' ת"ת ה"ה, וז"ל, "תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואח"כ על שאר מעשיו. לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". ותמה האגלי טל בהקדמה לספרו, אמאי העתיק הרמב"ם מימרא זו רק בנוגע לתורה, מבלי להזכיר כן אף במצוות. ותירץ הג"ר יצחק הוטנר זצ"ל בפחד יצחק לשבועות (מאמר ו', אות ב'), "ונראה בזה דאף על גב דבמימרא דר' יהודה אמר רב נכללו תרווייהו, תורה ומצוות, מכל מקום חלוקים הם בענינם. דבמצוות אלולא טעמא דמתוך שלא לשמה בא לשמה לא הי' כאן שום איסור בעשיית המצוה, דאטו משום דחסרה לו מדרגת הלשמה תאסר עליו המצוה? אבל בתלמוד תורה בודאי דאלולא טעמא רבה שמתוך שלא לשמה בא לשמה הי' כאן איסור של לימוד תורה שלא לשמה. וטעמא דמילתא הוא מסוגיא דברכות (כ"ב ע"א), דבעל קרי אסור בדברי תורה משום 'כנתינתה', מה נתינתה באימה וביראה וברתת ובזיע אף לימודה לדורות כן. וחזינן ד'כנתינתה' הוא תנאי בלימוד התורה, וכל שאינו כנתינתה הרי זו אסורה ועומדת, ושפיר מסתבר דלימוד שלא לשמה בודאי דלא הוי 'כנתינתה',⁸ ורק מחמת האי טעמא דר' יהודה שמתוך שלא לשמה בא לשמה נפקע מלימוד שלא לשמה איסורא דאינה כנתינתה".

והמשיך, "ונמצא דנהי דעצם הטעם דמתוך שלא לשמה בא לשמה שייך בין בתורה בין במצוות, מכל מקום לענין תלמוד תורה נתחדשה על ידו הלכה באיסור דאינה כנתינתה, מה שאין כן במצוות אין שום נפקא מינה להלכה בטעם זה, דבין כך ובין כך חובת המצוה במקומה עומדת. ולענין מצוות אין בטעם זה אלא גילוי הסגולה הגנוזה במצוות שמטביעים הם בהאדם המקיימם את תכונה הלשמה. ולפי זה אתיא שפיר השמטתו של הרמב"ם לתיבת 'מצוות'

ולא לשם שמים". ובאבי עזרי (פ"ג מהל' ת"ת ה"ה) אכן תמה עליהם האיך שייך להתיר את מעשי בלק במה שכיון לקלל את ישראל ע"י קרבנותיו. אמנם נראה דביאור דבריהם הוא כמ"ש הג"ר יעקב זצ"ל מעצמו בס' אמת ליעקב עה"ת (במדבר כ"ג, כ"ט) דביאור האיסור לקנטר היינו שמכוין שע"י לימודו יהיה לו במה לנצח את חבריו, אבל כונת בלק היתה שבזכות הקרבנות יזכה לשכר, והוא רצה ששכרו יהיה שהקב"ה יקבל תפלתו ויעשה בקשתו, וזה אינו נחשב קינטור האסור.

⁸ עי' בפ"י הספורנו ל"נעשה ונשמע" (שמות כ"ד, ד'), וז"ל, "נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על הדרך לקבל פרס, כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו". ומבואר דעצם קבלת התורה היתה קבלה לשמה.

במימרא דר' יהודה, שכן אין בענין זה נפקא מינה לפסק הלכה, ורק לענין תורה יש בה משום פסק הלכה".⁹

ועפ"ז י"ל דאיסור העסק כדי לקנטר אינו איסור חדש העומד בפנ"ע, אלא נובע הוא מאיסור העסק שלא לשמה מדינא ד"כנתינתה". וע"כ צריכים לחלק בין העוסק בתורה כדי לקנטר לבין העוסק כן במצוות, דמאחר דכל דין "מתוך שלא לשמה בא לשמה" שלגבי ת"ת הוי היתר לאיסור הבא ע"י דין "כנתינתה" שבו, אזי אפשר לחלק ולומר דההיתר אינו אלא באופנים מסויימים, אבל בעוסק כדי לקנטר לא נאמר ההיתר, וע"כ נשאר באיסור "כנתינתה". משא"כ בעוסק במצוות, דדין "מתוך שלא לשמה בא לשמה" הנאמר בו אינו אלא "גילוי הסגולה הגנוזה במצות", אין טעם לאסור את העוסק בהן כדי לקנטר, שהרי מעיקרא דדינא לית בהו איסור עסק שלא לשמה כלל.

⁹ וכע"ז כתב מו"ר הג"ר מאיר טברסקי שליט"א בבית יצחק (כרך מ"א, עמ' 514-510), אלא שבמקום להוכיח דקיים איסור לימוד שלא לשמה מהא דבעינן לימוד "כנתינתה", הוכיח דהרמב"ם (בהקדמה לפרק חלק) ס"ל כתוס' ד"שלא לשמה" ר"ל לשם כבוד, ושבלא"ה לימוד כה"ג היה נאסר, כדתנן באבות (ד,ז), "רבי צדוק אומר לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לחפור בהם" (וע"ש בפה"מ), וכמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהל' ת"ת ה"י (בא"ד), "אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צוו ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לחפור בהם".